



УДК 398.2/5/8:930.24+394.012  
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2020.06.1314>

## ФОЛЬКЛОРНИЙ ДИСКУРС ЄВРОМАЙДАНУ (2013—2015): ПОГЛЯД ІЗ СЕРЕДИНИ

Людмила ІВАННІКОВА

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0617-5082>

кандидатка філологічних наук,

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології  
ім. М.Т. Рильського,

Національна академія наук України,

вул. Грушевського, 4, 01001, м. Київ, Україна,

e-mail: [ivannikovafolk@ukr.net](mailto:ivannikovafolk@ukr.net)

*Актуальність теми* полягає у фотофіксації вербальних і вербально-візуальних текстів, зроблених автором під час Революції Гідності в Києві упродовж 2013—2015 років. *Мета статті* — показана тяглість традиції творення різних форм протестного фольклору.

Завжди у традиційній народній культурі паралельно існували вербальні та візуальні форми фольклору, усні та письмові форми комунікації. З початком 90-х років ХХ ст. вербально-візуальні тексти та усні малі фольклорні форми політичного змісту набули масового характеру. Автор наводить цікаві спостереження стосовно процесу творення та функціонування під час Революції Гідності різних жанрів фольклору: пісень, слоганів, віршів, що є предметом дослідження статті. Учасники революції були активними творцями й виконавцями протестного фольклору. Увесь фольклорний дискурс Євромайдану можна поділити на два величезні блоки: живе побутування в середовищі протестувальників та дискурс сцени (авторські твори, народні пісні тощо).

*Методологічною основою* статті є принципи системності, історизму та компаративності з застосуванням культурно-історичного та порівняльно-типологічного методів.

**Ключові слова:** фольклор Майдану, протестний фольклор, політичний фольклор, слоган, плакат, революційне графіті, вербально-візуальний текст.

Liudmyla IVANNIKOVA

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0617-5082>

Dr. Philology, Senior Scientific Worker,

Rylsky Institute for Art Studies, Folklore and Ethnology,

Ukrainian National Academy of Sciences,

4, Hrushevskoho str., 01001, Kyiv, Ukraine

e-mail: [ivannikovafolk@ukr.net](mailto:ivannikovafolk@ukr.net)

### FOLKLORE DISCOURSE OF EUROMAIDAN (2013—2015): VIEW FROM THE INSIDE

The purpose of the article is to show the stretch of the tradition of creating various forms of protest folklore and represent their own observations on the folk process at the bottom of the dignity revolution. Materials to it were fixing of verbal and verbal-visual texts, made in the period from December 2013 to April 2014 and in February 2015 p. On the Independence Square in Kyiv and the streets adjacent to it: Hrushevsky, Institutskaya, Khreshchatyk.

These are photo fixations of verbal and verbal-visual texts made by the author during the Revolution of Dignity in Kyiv. That's more than 4000 photos. Various genres of protest folklore are recorded on them. These are slogans, kolomyiki, monograph verses, revolutionary graffiti, etc. That was the work of political technologists, and the works of professional and amateur poets and artists, and the work of protesters. This material makes possible to trace on the dynamics of the folklore creative process of the history of revolution.

Verbal and visual folklore forms, oral and written forms of communication have always existed in parallel in the traditional folk culture. Since the early 90's of XX century verbal-visual texts and oral small folklore forms with political content have become widespread. The slogan became the most productive folklore form. The author points out the main features which testify to the affiliation of these texts to the folk tradition. These are anonymity and collective creation and performance, oral/visual distribution, formulaic origin, presence of numerous variants (oral and written), extreme emotionality, actualization of long-forgotten folklore samples, chants and travesties of famous popular songs and poems, using of traditional forms, plots, images. The author of the article makes interesting observations about the process of creation and functioning during the revolution of various folklore genres: songs, slogans, poems. The participants of the revolution were active creators and performers of protest folklore. The whole Euromaidan folklore can be divided into two huge blocks: living among the protesters and the folklore on the stage. This article is devoted to the description and analysis of these processes.

The discourse of the scene, which, in turn, was divided into copyrights (songs of well-known rock performers, songs that arose directly at the bottom of the revolution, the songs of the UPR, parody on famous songs) and folk songs (Kolomyiki which were performed by Irena Karpa, bands "Taruta" and Folkners, Duma, Church songs and psalms, humorous, Applying, Cossacks, Small, Insurgent songs performed by the group "Ruthenia"), etc. The consolidating role played an hourly performance of the national anthem "Ukraine" and joint prayer.

The methodological basis of the article are the principles of systemicity, historicism and comparative with the use of cultural and historical and comparative-typological methods.

**Keywords:** Maidan folklore, protest folklore, political folklore, slogan, poster, revolutionary graffiti, verbal-visual text.

**Вступ.** Нині маємо вже цілу низку опублікованих наукових досліджень фольклористів, антропологів, етнографів, істориків, соціологів, етнопсихологів, літературознавців, мовознавців та мистецтвознавців, що репрезентують фольклор та історію Революції Гідності. Досить назвати такі видання, як «Небесна сотня. Антологія майданівських віршів» (Чернівці, 2014), «111 днів Майдана. Записки киянки» Юлії Орлової (Київ, 2014), «Разом — сила: Риторика українського спротиву (автор Надія Трач, Київ, 2015), «Майдан від першої особи. Мистецтво на барикадах» (випуск 1 і 2, Київ, 2016), «Майдан. Пряма мова» (книги 1 і 2, Київ 2019, 2020) тощо [1; 2; 3; 4; 5]. Перші спонтанні дослідження з'явилися в Інтернеті ще в грудні 2014 р. Серед них — допис Олександри Захарової «Плоди творчості Євромайдану», опублікований 28 грудня 2013 року, який має значення першоджерела [6]. 2018 року літературознавець Галина Горішня захистила кандидатську дисертацію на тему «Поезія Майдану у дискурсі української революційної поезії ХХ—ХХІ століття» [7]. Тема творення та функціонування фольклору під час революцій і протестів стала предметом зацікавлення багатьох зарубіжних учених (Christine Carlough «Folklore and Performing Political Protest: Calls of Conscience at the 2011 Wisconsin Labor Protests» *Western Folklore*. Vol. 70. № 3/4 (Summer/Fall 2011), F. Russell «Newslore. Contemporare Folklore on the Internet» (2013), В. Лурье «Митинг как совокупность вербально-визуальных текстов» (2013), А. Astapova «Negotiating Belarussianness political folklore betwixt and between» (2015), збірник «Protest, Popular Culture and Tradition in Modern and Contemporary Western Europe», *Palgrave Studies in the History of Social Movements*, 2017; «Language and Folklore of political protest movement in contemporary Russia: ideas, icons, symbols, phraseology» Lecture by Andrej Moroz) тощо.

*Мета статті* — показати тяглість традиції творення різних форм протестного фольклору та репрезентувати власні спостереження за фольклорним процесом у дні Революції Гідності. Матеріалом до неї стали фотофіксації вербальних та вербально-візуальних текстів, зроблені в період з грудня 2013 по квітень 2014 та в лютому 2015 рр. на Майдані Незалежності в Києві та прилеглих до нього вулицях: Грушевського, Інститутська, Хрещатик. Це понад

чотири тисячі знімків. Якщо ж урахувати, що один кадр репрезентує два, три, п'ять, іноді до двадцяти й більше вербально-візуальних текстів, враховуючи наліпки та написи на плакатах, прапорах і спеціально підготовлених полотнищах, то їх у рази більше. Це і творчість політтехнологів, і авторські твори професійних та самодіяльних поетів, і творчість протестувальників. Цей матеріал дає можливість відстежити історію революції за динамікою фольклорно-творчого процесу, адже кожен зафіксований нами текст є ще й історичним документом.

**Основна частина.** Кожна історична епоха залишала глибокий слід у фольклорі. Період національно-визвольних змагань та рухів ХVІ—ХVІІІ ст. породив історичні пісні та думи. Події ХХ століття стали предметом відображення в українських народних піснях, частушках, віршах, анекдотах, що мають яскраво виражений протестний характер. Справжній вибух політичного фольклору (слогани, плакати, коломийки, вірші-монострофи, революційні графіті, флешмоби та інші численні новотвори) відбувся під час трьох українських революцій: 1990—1991 рр. (Революція на граніті), 2004—2005 рр. (Помаранчева революція) та 2013—2014 рр. (Революція Гідності й початок російсько-української війни, яка триває і досі). За останні тридцять років у світовій культурі сформувався новий пласт фольклору, який учені назвали «фольклором протестів» або «фольклором революцій». З одного боку він має специфічні форми і жанри, а з іншого глибоко закорінені у багатовікову фольклорну традицію. Адже ці твори об'єднані ідеєю спротиву різним окупаційним режимам, і тяглість традиції українців сягає щонайменше початку ХVІІІ століття, періоду виникнення перших антиросійських пісень. Поштовхом до їх творення стали події, пов'язані з руйнуванням Запорозької Січі. На перший план у них виступає образ цариці Катерини ІІ, яка означена як «вража мати», «суча дочка», що «край веселий, люд хрещений та й занастила». Михайло Драгоманов назвав їх «політичними піснями».

У 20-х роках ХХ ст. академік Сергій Єфремов на вулицях Києва фіксував т. зв. «новітній фольклор» — політичні анекдоти, оповідання і вірші, пародії на соціалістичні гімни, пісні, частушки, чутки, жарти і дотепи, епіграми, загадки, приказки, каламбури, дотепні розшифрування різних абрєві-

атур, настінні графіті сатиричного антибільшовицького змісту, спрямовані проти вождів комуністичної партії та радянської влади. Усе це фольклорне багатство було реакцією на політичні події того часу: смерть Леніна, антирелігійну пропаганду, утворення колективних господарств тощо [8]. Багато зразків політичного фольклору 20-х років записували й інші науковці ВУАН, зокрема, Володимир Білий, Віктор Петров, Михайло Гайдай, Віра Білецька та ін. Чимало записів політичних частушок, приказок, віршів-моностроф надсилали до ВУАН кореспонденти Етнографічної Комісії. Частково ці матеріали були опубліковані та проаналізовані в журналі «Етнографічний вісник», а те, що зберігалось у спецфондах, згодом опублікували науковці ІМФЕ НАН України Валентина Борисенко та Євген Пашенко [9; 10; 11].

Завдяки праці цих та багатьох інших українських і зарубіжних учених ми дізнаємося, що вже сто років тому існували такі візуально-вербальні форми фольклору, як плакат, графіті, слоган, речівка/кричалка, флешмоб, незалежно від того, яку ідеологію сповідували їх виконавці. Щоправда, з ліквідацією ВУАН та її Етнографічної Комісії збирання їх припинилося, але це не значить, що вони перестали існувати.

Важливий факт, що засвідчує роль солдатського графіті в поході Радянської Армії на Берлін, зафіксував у своєму щоденнику письменник-гуморист Остап Вишня. Хоч він і не був очевидцем цієї події, та безсумнівно, що вона набрала великого розголосу, адже письменник назвав розповідь «анекдотом». Запис від 3 січня 1948 р.: «Ви пам'ятаєте отой факт чи анекдот, коли при наступі наших сталінських армій на перехресті стояв дороговказ, де було написано: «До Берліна 500 кілометрів». І хтось із солдатів додав крейдою до того напису: «Ніх...! Дойдем!» І кажуть, що всі військові частини, знесилені, вкрай втомлені, доходячи до того дороговказу, читали, стрепетувались (єсть таке слово!), очі їм наливалися блиском, і із знесилених, кволих вони робилися енергійними, бадьорими, бойовими. От що таке сміх!» [12, с. 611—612].

Для нас важливо те, що письменник сам вагається в означенні описаного явища: це був дійсний факт чи анекдот. Адже якщо це був анекдот, то такий сюжет підтверджує належність цього явища до традиційної народної культури.

Фольклорні тексти, які я зафіксувала у 1974—2020 рр., свідчать, що в традиційній культурі завжди існували дві паралельні форми фольклорної комунікації: усна і писемна/письмова, причому письмова (дівочі альбоми, листи, вірші, вітальні листівки, написи на фотографіях, щоденники, церковні пісні та молитви, псалми тощо) завжди передбачала поєднання вербальних та візуальних текстів. Це все поширювалось у середовищі школярів, студентів, півчих, учасників самодіяльних хорів, сільської та міської інтелігенції й мало стійкі форми вираження. Та до деякого часу такі форми трансляції фольклору в Україні мали інтимний характер. Але з початком 90-х років ХХ століття вербально-візуальні тексти та усні малі фольклорні форми політичного змісту (плакат, слоган, вірш) відкрито вийшли на вулиці і площі міст, стали домінувати на протестних акціях, мітингах, демонстраціях, а згодом, завдяки появі Інтернету, набули масового характеру.

Так у червні — жовтні 1990-го мені пощастило брати участь у протестних акціях під стінами Верховної Ради України, які переросли в студентську революцію. Вже тоді я звернула увагу на появу оригінальної творчості мітингувальників. І це були не лише коломийки, в яких висміювали комуністів та депутатів Ради. Пригадую насамперед велику кількість плакатів, транспарантів, написів на стовпах і стінах, карикатурної радянської символіки та інших візуально-вербальних текстів, що розвінчували справжню сутність КПРС, тодішнього уряду, які привели народ і державу до деградації. Ось найхарактерніші записи тих днів, зроблені мною в Києві. Це плакати: «Важко нам було з Івашком — з Кравчуком прийде кінець»; «Брехня і партія єдині»; «Партія за кермом — народ за бортом»; «Комуністи завжди готові на все готове на всьому готовому»; «Віддамо в Москву, в ЦК яничара Кравчука»; «Народ дурень, народ дурень, а ми комуністи. Народ сіє і оре — а ми будем їсти!» тощо<sup>1</sup>.

Багато студентських плакатів стояло у таборі голодуючих під час Революції на граніті. Найхарактерніші з них:

*«Не будем їсти, не будем пити,  
Поки не будем вільно жити»;*

<sup>1</sup> Записала Л.В. Іваннікова 23.07.1990 р., в день, коли Головою Верховної Ради обрали Леоніда Кравчука.

«Ми голодуєм день і ніч —  
До чого ж нас довів Ілліч».

Інша візуально-вербальна форма — значки з радянською символікою, які продавали тут-таки, біля Верховної Ради. Як правило, вони мали кругленьку форму, біле тло, на якому червоним кольором був зображений або герб СРСР, або серп і молот із зіркою, або сама лише зірка. Написи мали іронічний характер, на кшталт: «Я сыт».

Щось схоже на теперішній флешмоб зображала така акція. Мітингувальник стояв на підвищенні біля ліхтаря, тримаючись за стовп, і час від часу (з інтервалом 2—3 хвилини) дуже гучним і різким голосом монотонно, як на вокзалі, виголошував: «Комуністи, не забувайте про Нюрнберг! Нюрнберг вас чекає!» Це було дуже смішно!

Та все ж найпродуктивнішою формою фольклору того часу став слоган. Жодна демонстрація чи мітинг не обходилися без цього. Важко сказати, чи вже тоді працювали політтехнологи, однак слід пам'ятати, що в 1990-му році ніякої сцени не було, народ збирався стихійно, тож слогани творилися «на ходу». Ось найхарактерніші слогани, зафіксовані мною 23 липня під Верховною Радою, в день обрання її головою Леоніда Кравчука: «Київ проти Кравчука»; «Україні волю»; «Кравчука в Чорнобиль»; «Верховна зрада»; «Геть Верховну зраду»; «Політичний страйк»; «Я-ни-ча-ри»; «Слава демократам»; «Великий карманіч»; «Чорна рада»; «КПУ в Москву»; «За-про-дан-ці»; «Ре-фе-рен-дум»; «Не-по-ко-ра»; «Слава Лук'яненку»; «Слава Чорновілу»; «Ка-га-нови-чі»; «Кравчук холуй»; «Ганьба Кравчуку»; «Ганьба Плющу»; «Ганьба КПУ»; «Геть КПУ», «Геть від корита»; «Хай живе КПРС на Чорнобильській АС» тощо. Переважно ці тексти виникали спонтанно, загал підхоплював чию-небудь фразу, редагував її. Мною зафіксовано такі моменти фольклоротворення:

1. «Геть від корита!» — скандували депутатам-комуністам, коли вони вийшли на майданчик біля вхідних дверей, щоб заспокоїти народ.

2. Кравчук, повернувшись спиною до людей, на порозі Парламенту дає інтерв'ю. Народ тим часом скандує: «Кравчук, не бреш! Кравчук, не бреш!» Запис інтерв'ю відбувається на тлі цього скандування.

3. Народ масово скандує: «КПУ до суду! КПУ до суду!» Коли гук стихає, один із мітингувальни-

ків голосно вигукує: «За страждання люду!!!» Тієї ж миті скандування відновлюється з новою силою, але вже подовженою римованою формулою: «КПУ до суду за страждання люду!»

4. Так само спонтанно варіювався слоган, присвячений попередньому голові ВР Володимирі Івашку: «Геть Івашка — людям буде важко»; з часом: «Геть Івашка — людям важко»; і насамкінець: «Геть Івашка — жити важко!»

Все це було реакцією на швидку зміну політичних подій протягом дня. Стисла форма, емоційна насиченість, влучність і гострота вислову забезпечували слогану швидке впровадження в маси й донесення до адресата, — зокрема, до депутатів Верховної Ради УРСР, членів Уряду.

Новим поштовхом до творення креолізованих текстів стала Помаранчева революція 2004—2005 років. Тоді ще з більшою силою вибухнула народна та авторська творчість, але на той час в епіцентрі цієї творчості вже опинилася сцена та одним із засобів її поширення став Інтернет. Власне початком цієї революції став т. зв. «яєчний скандал», що відбувся 24 вересня 2004 р. в Івано-Франківську, тож тема яйця обігрувалася практично в усіх можливих формах, від слогана й анекдота до відеокліпів та мультисеріалів. Не забули про неї й на Євромайдані: пригадується плакат із таким текстом: «Морда хама і тупе лице, і за народ болить ЯЙЦЕ»<sup>2</sup>.

У часи Помаранчевої революції також можна було спостерегти процес редагування текстів та виникнення їх варіантів. Візьмемо найпоширеніший слоган, можливо, й запущений політтехнологами: «Разом нас багато, нас не подолати». Він був настільки популярним, що став навіть основою однойменної пісні, створеної майданівцями. Нам відомі й численні усні варіанти цього тексту: «Нас багато, і нас не подолати»; «Нас багато, і нас не залякати»; «Нас багато, і нас не розігнати». Як бачимо, ця формула модифікувалася в міру перебігу подій: оточення Майдану «Беркутом», спроба штурму й т. п. Врешті решт, кінцевий його варіант, створений уже після інавгурації В. Ющенка, відбиває перше гірке розчарування від нової влади: «Нас багато — портфелів малувато».

Той самий процес бачимо й на прикладі модифікації іншого слогана: «Зека — на нари!». Він став «ві-

<sup>2</sup> Записала Л.В. Іваннікова 29 грудня 2013 р. Плакат висів на наметі «Кременчук».

зитною карткою» не лише Помаранчевої революції, але й Революції Гідності, адже приводом для обох цих подій стали антиукраїнська позиція президента Віктора Януковича. Ось яку еволюцію в середовищі протестувальників пройшов цей слоган. Початкова форма «Януковича — на нари, лиш тоді підем на пари!» зафіксована ще 3 листопада 2004. Наступна її модифікація: «Професора — на нари — тоді підем на пари!» з'явилась 24.11.2004 р. А вже через день, 25 листопада 2004 р., виникла нова, звична для нас формула: «Зека — на нари, тоді підем на пари!» Її варіант: «Зеків на нари, тоді підем на пари!». І ще через кілька днів, коли уже всі втомилися, з'явився плакат: «Зеків — за ґрати, тоді підемо СПАТИ!»<sup>3</sup>. Відомі також її варіанти: «Зека на нари», «Зека за ґрати» і «Зека за ґрати, і ґрати, ґрати, ґрати», що поширювались і під час Революції Гідності, а також численні плакати, карикатури та інтернет-меми на цю тему».

Чи можна вважати все це народною традицією? Очевидно, що так! Лише традицією міською, не сільською. Риси фольклорності новітніх текстів: анонімність та колективність творення і виконання, усність/візуальність поширення, формульна природа походження, наявність численних варіантів (усних і письмових), крайня емоційність, актуалізація давно забутих зразків, переспіви та перелицювання відомих популярних пісень та віршів, зміна семантики, використання традиційних форм, сюжетів, образів, — ось лише коротенький перелік тих ознак, які характеризують зафіксовані й незафіксовані нами зразки новітнього політичного фольклору. Все це — нові форми і прояви майже столітньої усної традиції українців. Власне, саме в період різних історичних викликів та політичних потрясінь (під час війн, революцій, масових протестних акцій, мітингів, демонстрацій) ми, як ніколи інакше, можемо спостерігати процес виникнення фольклорних текстів, входження їх не лише в середовище протестувальників, а й у свідомість і побут багатьох людей.

Так, наприклад, плакат — це безконтактна форма комунікації, яка забезпечує швидке поширення потрібної інформації або фольклорного тексту одночасно багатьом членам спільноти, його життя значно триваліше в часі (якщо слоган — твір-одноденка, то

<sup>3</sup> Записав студент Київського національного університету Леонід Горобець у січні 2005 р.

деякі плакати висіли по кілька місяців), при цьому стає прототекстом для пізніших варіантів, писемних та усних. Пісні, речівки, слогани спонтанно виникають під час протестних акцій, автори їх також невідомі, нерідко буває, що хтось один вигукує фразу, яку підхоплюють інші. Якщо вона залишається актуальною, то поступово редагується фольклорним середовищем і дає нові модифікації та варіанти, якщо ж ні, то зникає. Слогани, кричалки, інвективи швидко засвоюються, бо учасники акції повторюють їх по багато разів.

Усі ці твори виконують важливі функції, що також є доказом їх приналежності до фольклорної культури:

- висловлюють почуття, думки, прагнення і ставлення до політичної ситуації та одіозних постатей (президента, членів уряду, народних депутатів, партійних лідерів та відомих діячів) усього народу або всіх учасників протесту;

- консолідуєть колектив навколо певної ідеї, лідера (матері проти «Беркуту», журналісти проти ТРК та брехливих ЗМІ);

- розділяють середовище на «свій — чужий»: тих, які належать до протестної групи і тих, які займають іншу політичну позицію.

Люди, що знаходяться в опозиції до протестувальників, ніколи не виконують цих творів, не поширюють їх у своєму середовищі. Отже протестний фольклор має і певні ознаки субкультурності. Консолідуєть учасників революції, фольклорні зразки служать їм рупором для зовнішнього світу, трансляторами її цінностей та ідеології. Водночас вони надихають самих учасників на боротьбу, піднімають їх дух, дають почуття захищеності, віри у спільну справу, впевненості в перемозі над ідеологічним супротивником.

Це ж стосується й усного пісенного фольклору. Такі пісні-травестії, як «Горіла шина палала», «Била мене мати», коломийки, звучали не лише на Майдані, але й в засобах масової інформації, поширювались у соцмережах. Пісні Майдану із задоволенням і душевним трепетом слухали в домашніх умовах, виконувала молодь у метро, в переходах, звучали вони навіть в академічних установах.

Достатньо навести такий спогад стосовно відділу фольклористики ІМФЕ НАНУ. Наша академічна будівля (по вул. Грушевського, 4) опинилася в епіцен-

трі революційних подій. У фойє в січні-лютому був розміщений шпиталь. У коридорах спали виснажені протестувальники. Це відбувалося в період з 21 січня по 11 лютого у зв'язку з протистояннями на вулиці Грушевського. Майже всі наші співробітники були безпосередньо чи опосередковано учасниками Революції Гідності: просто стояли на Майдані, як я, працювали волонтерами, психологами, проводили фольклористичні та соціологічні дослідження, фотографували написи, плакати і т. ін. Якось після засідання Вченої ради зайшли ми у відділ, хтось спонтанно проспівав: «Горіла шина, палала...». І несподівано всі стали в коло навкруг столу й, не зупиняючись, урочисто доспівали всю пісню до кінця... Співав увесь відділ. В усіх на очах були сльози. Ми майже не мали часу на спілкування, тому всі були вражені єдністю душ. Очевидно, такі ж самі почуття опановували і тих, хто співав на Майдані, тож доводить фольклорність майданівських пісень я вважаю зайвим.

Нерідко слова з пісень Майдану перетворювались на меми. Наведемо такий приклад. Десь на самому початку протесту з'явилася пісня «Вітя, чао!» на мотив народної італійської пісні «Belle ciao» часів Другої світової війни. Її записали тележурналісти та громадські активісти, а виконала журналістка Ольга Хуторянець. Та для масового співу вона була незручна. Тож на Майдані підспівували тільки приспів: «А Вітя чао, Вітя, чао, Вітя, чао, чао, чао!». Скоро цей приспів став мемом. 29 лютого в новинах я побачила плакат «ВІТЯ, ЧАО!», який несли в Донецьку. У плакаті використано ключову формулу «Вітя, чао!», яка була основною ідеєю пісні і втілювала бажання мільйонів людей.

Чи не найперший слоган, який з'явився на Майдані, був «Хто не каже, той москаль!». Він виник у середовищі студентів і під час довгих стоянь на початку грудня реально допомагав зігритися, піднімав настрої. Молодь шалено стрибала і кричала. Навіть дорослі з ними скакали (це я спостерігала 8 грудня). Скакали скрізь і всюди, це було масове явище і абсолютно некерований процес, бо скакав кожен у своєму ритмі і кричав кожен окремо теж. Збоку це виглядало як якийсь хаос. Потім скакали уже не лише на Майдані, а скрізь, і не через холод, а заради самого слогана, з шаленим ентузіазмом. Пригадую телефонну розмову з фольклористкою Іриною Павленко, професором Запорізького національно-

го університету: «А ви що думаєте, що в нас не скачуть?! Наші студенти приїхали з Києва і привезли! Тож весь університет скаче, на перервах по коридору пройти неможливо!».

Пізніше цей слоган трансформувався в інший: «Хто каже, той за Євро!».

Цікаве й таке спостереження стосовно фольклоротворення в середовищі учасників Євромайдану. 2 грудня 2013-го я вирішила пройти по периметру Інститутська — Садова — Грушевського — Хрещатик з метою фотографування плакатів та написів, яких уже було досить багато.

Уже цілодобово працювала сцена, але оскільки був робочий день, мітингувальників було не дуже багато, а на сцені могли виступати усі бажаючі (вважаю, що саме ті будні сцени були найціннішими для нас, адже тоді виступали не лише активісти з регіонів, але й самодіяльні поети та співаки-аматори). Люди, що стояли під сценою, скандували ті слогани або слова, які зі сцени виголошували виступаючі. Багато слоганів іще було з попереднього Майдану 2004—2005 року. У підземному переході на Майдані співали під гітару повстанські пісні, зокрема, «Ой у лузі червона калина». На площі люди співали «Червону руту» та інші популярні українські пісні. Коло Національного банку стояв автомобіль, на якому були встановлені колонки, із них звучали патріотичні пісні у виконанні хору «Гомін», записи 1990-х років.

Коли я спустилася на Майдан, на сцені стояла жіночка (схоже, вчителька молодших класів чи вихователька дитсадка), яка настирливо намагалася навчити групу протестувальників, що стояли під сценою, очевидно, складеного нею самою віршика:

*Буде вам ялинка,  
Буде вам каток,  
Буде нам Європа,  
Віті — третій строк!*

Вона скандувала у мікрофон і диригувала, а всі бажаючі хором повторювали кожен рядок. Це виглядало кумедно. Та й сам віршик не дуже надавався до заучування, був трохи неокочирним.

Та вже наступного дня, у вівторок, 3 грудня, коли я поверталася з інституту через Майдан і підійшла до Будинку профспілок, побачила, як жінки готують якісь харчі, жваво обговорюють події, і одна з них інший приватно, як резюме, раптом сказала цей самий віршик, але вже цілком фольклоризований:

*Буде йолка і каток,  
Буде Віті третій строк!*

Отже, учасники революції були активними творцями й виконавцями протестного фольклору.

Увесь фольклорний дискурс Євромайдану можна поділити на два величезні блоки: живе побутування в середовищі протестувальників (локації: сам Майдан, барикади, намети, віддалені від сцени майданчики, вулиці, підземні переходи, станції Київського метрополітену) та сцена. Варто зазначити, що Майдан та його околиці вміщували десятки, а деколи й сотні тисяч людей, це була міні-державка зі своїми законами, правилами, цінностями, які оприлюднювались у формі слоганів і плакатів, і, звісно, з фольклором. Крім згаданого вище, це були народні та авторські пісні й вірші, пародії на відомі пісні, наприклад, на «Червону руту» тощо. Відомі й пісні, народжені там, наприклад, «Горіла шина/бочка, палала», яка вже під час революції мала декілька варіантів. «Червону руту» співали бійці на барикадах вночі 18—19 лютого під час штурму Майдану. Співали дуже гарно.

Відомості про спів учасників революції на барикадах є у спогадах очевидців, про це згадують, наприклад, члени громадської організації «Братство» Віталій та Олексій: «І почали от цю тоді пісню ще хорошу співать. Ну, вона нецензурна, але там проти «беркутів» [5, с. 274]. Про колядування по наметах розповідає інша учасниця революції Марія Абрамова: «Ходили колядували. У палатку кричали: «Вечір добрий! Чи колядувати?»». А нам діти, в основном молодь, відповідали: «Колядуйте, але в нас крім чаю немає нічого вам дати». — «Ну давайте чай!». Це такий був Майдан до лютого місяця» [5, с. 403].

Дискурс сцени, у свою чергу, також ділився на авторські твори (пісні відомих рок-виконавців, пісні, що виникли безпосередньо в дні революції, пісні часів УНР, пародії на відомі пісні) та народні пісні (коломійки, які виконували Ірена Карпа, гурти «Тарута» і «Фолькнери», думи, церковні пісні та псалми, жартівливі, застольні, козацькі, стрілецькі, повстанські пісні у виконанні гурту «Рутенія») тощо. Консолідує роль відіграло щогодинне виконання Національного Гімну «Ще не вмерла Україна» та спільна молитва. Потужною була релігійна складова: різні церковні хори співали акафісти, молебні, псалми та духовні пісні. Приємно зазначити, що й

мені пощастило декілька разів у складі кліросного хору Свято-Покровської Подільської церкви м. Києва побувати на сцені Майдану...

Так, наприклад, гурт «Козак Систем» виконували тут колективно створений ними безпосередньо на Майдані хіт «Брат за брата», який став символом Майдану і відомий у переспівах понад 20-ти інших колективів. Лідерами сцени були «Хорея козацька» та її керівник Тарас Компаніченко. Саме Тарас навчав майданівців співати старовинні коляди, духовні гімни, патріотичні та революційні пісні. Незабутнє враження справив його виступ о шостій ранку 19 лютого, де він виконував пісні Української революції 1917—1919 років.

Цікавим та оригінальним був екорокгурт «Телері» (солістка Леся Рой). У їхньому репертуарі був і «Гімн тітушок», і коломійки, і пародія на частушки типу «Яблучко» із сатиричними куплетами про В. Януковича, М. Азарова, М. Чечетова (<https://www.youtube.com/watch?v=MvdbvNm98gw>). В тексті обігрували висловлювання одіозного політика М. Чечетова, мову М. Азарова, а також спогад про Помаранчеву революцію, під час якої дружина В. Януковича Людмила залякувала народ фейком про «наколоті апельсини»:

*Суне Чечетов перебежками,  
Каже, кидають по ньому головошками.  
Головешками та й апельсинкою,  
Пиріжками з динамітною начинкою.*

Інший цікавий рок-гурт — «Фолькнери» (солістка Ярина Квітка). Музиканти створили пісню «Єврогойдалка», яка складалася з низки стилізованих під фольклор авторських коломійок із заспівом «На Майдані я була»:

*На Майдані я була, він увесь виріє,  
Пан Азаров у Кабміні троха ся нервує;  
На Майдані я була, наїлася маку.  
Нехай мене ті міністри поцілюють в руку.  
На Майдані я була, напилася чаю.  
Усіх наших воріженьків шляк най потрафляє!  
Котилася торба з горба, а в тій торбі раки.  
Личко нашого гаранта подібне до сонця тощо.*

Не можна не помітити прямого використання у коломійках Ярини Квітки фольклорних прийомів, мотивів, образів та завершених пісенних формул.

Сцена Євромайдану була також і поетичним майданчиком, на якому могли себе реалізувати поети-

аматори, що приїхали з різних сіл і міст. Дуже багато їх виступало у будні дні. Деякі з віршів були дуже вдалі, деякі цілком примітивні, навіть позбавлені поетики, однак вони були створені на злободенні теми, щирі, наївні, мали протестний характер. Деякі з них були стилізовані під фольклор або під Шевченка. Все це — поезія революції! Поети, що виступали на Майдані, закликали до єдності всі проукраїнські сили, до повалення існуючого режиму:

*Це не сон, не казка:  
Заборонили шлеми, каски!  
Та від ментівської кулі  
Захистить мене драна каструля!*

Безсумнівним лідером цієї поетичної сотні був народний поет із Вапнярки на Вінниччині Ілля Бессонов. Невідомо, справжнє це прізвище чи псевдонім, але він був дуже безпосереднім і у своїх виступах запевняв, що вірші в нього складаються лише на Майдані: «Я коли вдома сиджу, мені нема ніякого натхнення, вдома я не написав жодного вірша, не пишуться вдома, а як тільки прийшов на Майдан, відразу написав вірш. Цей вірш я написав за півгодини до свого виступу!»

Тематика віршів Іллі Бессонова — заклик до народного повстання проти «катів білосиніх», осуд Януковича, побажання відправити його на Магадан:

*Купим ми тобі, Вітьок,  
Білі черевики,  
Тож берись, дурний, за розум,  
Або згинь навіки!*

Інший вірш:

*Перемога, перемога  
Тяжко нам дається,  
А Вітьок у Межигір'ї  
Сидить і сміється.  
Тітушки-то тітушки  
Багато не хочуть:  
За сто гривнів тут гуляють,  
А за двісті «мочать».*

Цей самий автор написав цікаву пародію на пісню «Червона рута», яку сам співав на сцені:

*Ти признайся, Вітьок,  
Де поділись ті гроші?  
Ти зажерся, а люд  
Вже купує галоші!  
Приспів:  
Ти нас, майданців,  
Не лякай тітушками,  
Бо вони проти наших*

*Просто як папір!  
Ми їх порвемо,  
Бо за правду ідемо,  
Бо козацькі сини є  
До сих пір!*

Вірші Іллі Бессонова майданівці сприймали зі свистом, із переможним гуком, адже він, хоч і в наївній формі, виражав думки й почуття всіх. Його поезія мала яскраво виражені фольклорні риси, відображала фольклорні стереотипи. У його віршах Янукович виконував ті роботи, які в селі вважаються найважчими, а в місті непрестижними, наприклад, копав буряки, або ж сидів у тюрмі. Тема ув'язнення або заслання В. Януковича, як уже йшлося вище, була однією з ключових у візуально-вербальній творчості Майдану, тому цей поет цілком задовольняв смаки своїх слухачів.

Крім сцени, музичними осередками були барикади, особливо віддалені: коло стадіону «Динамо» та коло готелю «Козацький», а також і окремі намети, — там стояли гучномовці й звучали записи, взяті з Інтернету. Пісні ці включали майданівці для «Беркута» і «ВВШників». Щовечора на барикадах під час боїв на Грушевського грав трубач із Харкова Костянтин Олійник. Грав він також і 18 лютого на Інститутській. А вночі на барикадах у полум'ї грав революційні пісні: «Марсельезу», «Варшав'янку» та ін. Символом революції стало і жовто-блакитне піаніно, яке стояло на Хрещатику, то на Грушевського, то біля Адміністрації Президента. Усі охочі виконували на ньому і класику, і народні пісні.

У дні Різдвяно-Новорічних свят на Майдані звучали як традиційні колядки, вертепні драми, так і новотвори. Багато новотворів виникло у 2014—2015 рр., на початку російсько-української війни. Особливо часто піддавалася переробці коляда «Нова рада стала», актуалізувались її повстанські варіанти.

Пісня «Плине кача» вперше прозвучала на Майдані, коли проносили тіло Михайла Жизневського. Євген Нищук зі сцени повідомив, що зараз востаннє для героя прозвучить його улюблена пісня, яку він любив слухати і співати, адже в Білорусі залишилась у нього старенька мати. А він довгий час переховувався в Україні і сумував за нею. Як розповіли ТСН учасники «Піккардійської терції», Михайло заповів: «Якщо зі мною щось трапиться, то нехай цю піс-



ню заспівають на моєму похороні». Друзі виконали його заповіт. Пісня прозвучала, і була сприйнята як реквієм за загиблим, відтоді її вмикали завжди після завершення панахиди за кожним загиблим. А далі вона зазвучала в усіх куточках України на похоронах героїв, загиблих на Сході України, стала загальнонаціональним реквіємом. Так само масового поширення набув створений на Майдані слоган «Герої не вмирають», який нині скандують в містах і селах під час похорону військових, те ж стосується і традиції на колінах зустрічати труну із загиблим.

І, все ж, головним «текстом Майдану» я вважаю плакат. Ці візуально-вербальні тексти мали надзвичайно різноманітні формати і форми, від великих транспарантів і банерів на мостах і наметах до невеличких аркушів формату А4, прикріплених на кіосках, на барикадах і на «йолці», виготовлених вручну, різними підручними засобами, у тексті яких органічно поєднувались вербальна та візуальна частини. В перші дні революції найбільша кількість плакатів була зосереджена на стелі та під стелою, на місці побиття студентів 30 листопада 2013 р. Їх було настільки багато, що вони не вміщались на колонах і гранітних плитах, наліплені один на один, лежали вони вперемішку з квітами. У наступні дні їх локація розширилася на весь простір Майдану, але головним епіцентром стала «йолка», яка була обвішана зверху до низу і в декілька шарів, так що частина плакатів стала з часом непрочитуваною.

Візуальна складова перших плакатів засвідчувала, що переважно це була студентська творчість. Фото побиття студентів, документальні та роздруковані із соцмереж, дитячі малюнки, саморобні прапори України і Євросоюзу, написи вручну на папері різнокольоровими маркерами і олівцями, малюнки фломастерами і маркерами, тонкими авторучками, фарбам, тушшю, використання шрифтів різних форм та розмірів — величезних і малих літер, писаних і друкованих, використання різних кольорів у написах: переважали яскраві сині, жовті, червоні, зелені, чорні, коричневі, фіолетові та оранжеві барви, нерідко літери були двоколірні (блакитно-жовті або синьо-жовті), заштриховані всередині, товсті і тонкі... Візуально оформлення плакатів дуже нагадували дівочі альбоми, де не лише кожне слово, буква, але навіть колір мали свій зміст. Спорідненість із дівочими альбомами виявлялася у таких рисах:

- використання різних (друкованих, писаних, фігурних) шрифтів одночасно в одному тексті для виділення окремих слів відповідно до їх важливості;
- використання шрифтів різних розмірів у одному тексті для акцентування уваги на тому чи іншому слові, на частинах тексту;
- використання з тією самою метою різних кольорів, які мали смислове навантаження: червоним писалася важлива думка, прізвище, на яке слід звернути увагу, чорним — прізвища одіозних постатей, слова-присуди («за ґрати»), частини тексту, де йшлося про певні злочини влади і т. п. Відповідно слова «Україна» та «Європа» малювалися літерами, всередині яких автор намагався вмістити прапор;
- написання окремим кольором кожного слова або навіть кожної літери, що привертало увагу до плаката, вабило здалеку;
- написання текстів на кольоровому тлі чорним або синім кольором, також для підкреслення патріотичного духу автора часто писали жовтими літерами на блакитному чи синьому тлі й навпаки, або ж на тлі синьо-жовтого прапора тощо;
- написання текстів по горизонталі, по вертикалі та навскіс;
- вписування різних малюнків між літерами, між словами або замість усім зрозумілих слів (сердечко, тризуб або прапор України чи Євросоюзу);
- заповнення поля, вільного від тексту, різноманітними малюнками: орнаментами, квіточками, прапорцями, малюнками-ілюстраціями до тексту (наприклад, зеленої ялинки, що стоїть у калюжі крові або з якої капає кров).

Майже на кожному плакаті, крім основного напису, було ще по декілька, дописаних пізніше, різними почерками і кольорами, щось домальовано. Часто основний плакат записувався вздовж і впоперек, скрізь, де є місце. Майданівці залишали там свої автографи, назви сіл і міст, слова підтримки Євромайдану та вираження чіткої позиції («за ЄС», «за Європу»). Здебільшого ці висловлювання не мали стосунку до основного тексту, плакат використовувався лише як місце для графіті.

Власне усі плакати можна поділити на дві великі групи: плакати, роздруковані на принтері та плакати, виготовлені вручну. Є ймовірність, що саме ці виготовлені на принтері (чорно-білому чи кольоровому) плакати і транспаранти й були створені по-

літтехнологами. Принаймні за змістом вони були ідеологічною «закваскою» революції, спрямовували її в потрібне русло («Україна встане — Янукович сяде!» — величезний транспарант, що з'явився на самому початку Євромайдану, банери на наметах і на естакаді на кшталт «Революції — так, імітації — ні», «Ні політичним репресіям в Україні!» тощо). Всі ці плакати були надруковані однаковим шрифтом і не містили фольклорної складової. До цієї групи можна зарахувати й роздруковані на принтері інтернет-меми на кшталт «Свято наближається!» Перевага таких текстів полягала у тому, що їх тиражували і розвішували по всьому Майдану, оригінальні ж, виготовлені власноруч, як правило, існували в одному примірнику. І саме вони з часом вартувались, як і усні слогани.

До текстів, виготовлених політтехнологами, я зараховую й численні наклейки/наліпки, якими були обліплено все: намети, паркани, барикади, колони та стіни будинків, великі плакати (іноді ними прикріплювали плакати), кіоски, «йолка», рекламні щити, стовпи, вікна і двері будинків, двері у вагонах метро, підземні переходи, автомобілі, сумки, рюкзаки, рукави та спини протестувальників. Багато наліпок роздавали прямо на Майдані, разом зі стрічками та прапорцями, в перші дні революції 30.11—01.12, і в мене вони є. Наліпки продукував громадський рух «Спільна справа», «Чорний комітет», інші організації, їх було чимало. Зміст наліпок переважно мотивуючий: роби те чи інше, або я роблю те чи інше заради того чи іншого.

Роздруковані на звичайному принтері вірші та плакати формату А4 також могли тиражуватися і розвішуватися в різних місцях. Їхню «самописність» засвідчує те, що часто, якщо текст був довгий («Ганебна дошка») — склеювали по кілька листків А-4. У цьому форматі на чорно-білому принтері, крім тексту, роздруковувались портрети чиновників, або схематичні або чорно/червоно-білі, або зроблені на кольоровому принтері. Фотожаби, карикатури — здебільшого оригінальні, зроблені вручну. Ці плакати є немовби проміжною ланкою між політтехнологіями та творчістю учасників революції. До цієї проміжної ланки належить і та група плакатів, де використані фото з Інтернету, але під ними написаний власний текст. Я б назвала їх контамінованими текстами.

Колони під стелою, колони Головоштамту та Будинку профспілок були повністю заклеєні плакатами, доки можна було досягти, а «йолка» зверху донизу. Очевидно, що плакати оновлювались щодня, і щоб усе це зібрати, потрібна була щоденна праця цілого колективу. Я приблизно тричі на тиждень по периметру обходила весь простір Майдану. Поступово виявились основні локації де була зосереджена найбільша кількість плакатів та інших вербальних і візуальних текстів. Крім стели та «йолки» це були намети й похідна церква, колони та стіни Будинку профспілок, колони Головоштамту, фасад КМДА, де був штаб революції, барикади на Хрещатику, навпроти консерваторії, навпроти Будинку профспілок, на розі Грушевського та Хрещатики та проти готелю «Козацький», наметове містечко на Хрещатику та проти Головоштамту, паркани, у тому числі й будівельні навколо ЦУМу, парапети над підземними переходами, простір навколо сцени, паркан під сценою, згодом, після 19 січня 2014, барикада та будівлі проти стадіону «Динамо». Тобто скрізь, де були великі скупчення людей. Були й інші, дрібніші локації. А після розстрілів 18 — 20 лютого таким майданчиком стала вся вулиця Інститутська.

Багато виготовлених власноруч плакатів тримали протестувальники на дерев'яних шестах або в руках прямо перед собою, носили на спині. Пам'ятаю день 11 лютого 2014 р.: велика кількість жінок стояла посеред Хрещатики навпроти сцени, тримаючи поперед себе великі плакати. Очевидно, вони були членами якоїсь жіночої організації, бо плакати написані однією людиною. Спочатку я фотографувала лише плакати, і повідомила жінкам про це. «Ні, — відповіли вони, чому? Фотографуйте і нас!».

Старі плакати і написи ніхто не зривав, їх дощ розмочував, вони рвалися від цього. Зверху наклеювались нові. Тому відстежити і зафіксувати все було неможливо.

У перші дні люди на плакатах висловлювали свої злободенні проблеми — про митарства в чиновницьких кабінетах, про свою боротьбу, з метою надати розголосу злочинам влади та місцевих чиновників. До цих злободенних плакатів належать фото суддів, які осудили протестувальників з певними відозвами: знати їх обличчя, не допустити свавілля і под. Згодом, особливо після перших розстрілів, ритори-

ка змінилася. З'явилося багато віршів різного характеру, які, роздруковані на принтері чи в рукопису, висіли на колонах, стінах будинків, барикадах і на «йолці». Після 20 лютого на вул. Інститутській вірші стали масовим явищем. Вони лежали на імпровізованих меморіальних комплексах, між квітами і лампадами, висіли пришпилені до дерев, до металевої огорожі тощо. Вірші ці, на відміну від попередніх, наповнених патріотичним пафосом, переважно мали жалобний зміст.

У різних місцях висів і просто лежав на асфальті текст вірша Анастасії Дмитрук, зверненого до беркутівця «Здравствуй, мальчик за серым щитом», вірш Оксани Максимішин-Корабель «Мамо, не плач» та численні аматорські поезії, присвячені Небесній Сотні. Приміром вірш, присвячений пам'яті Михайла Жизневського, крім того, що висів на рекламному стовпі, обклеєному іншими віршами та плакатами, був наклеєний також на імпровізованому меморіальному комплексі, що стояв посеред вулиці М. Грушевського на місці загибелі героя, на викладеному з брукувіки постаменті, і під ним лежали квіти, лампади, були встановлені прапори України та Білорусі. Вірш був приклеєний до постаменту. Текст надрукований на принтері, під текстом — портрет М. Жизневського, до якого були приліплені скотчем жовта і синя стрічечки.

Крім поетичних та патріотичних текстів була велика кількість і прагматичних листівок. офіційних повідомлень про організацію побуту (де поїсти, переночувати), про надання юридичної, медичної, практичної допомоги, вказані телефони, куди звертатись..

Колони Головоштамту були обклеєні величезною кількістю паперових плакатів і наліпок, а також кожна цеглина, доки могла досягти рука, містила різні написи з автографами євромайданівців. Тут з'явилися в середині грудня і віршовані тексти, близькі до фольклорних. З початком російсько-української війни основним персонажем плакатів і віршів став Володимир Путін.

Важливе спостереження, що більшість плакатів писали фактично одні й ті самі люди, це видно за стилем письма, по почерках, навіть якщо друковані букви, за стилем оформлення плаката. Однак щоб зібрати докупи тексти одного автора, необхідно робити електронний каталог усіх знімків. Усі тексти можна було б розмістити: за хроноло-

гією подій; за місцем локації плаката; за способом виготовлення (вручну чи на принтері); за стилем написання (рукопис, друкований шрифт, напівкурсив та ін.); за засобами, якими він написаний (маркер, туш, гуаш, плакатне перо, балончик із фарбою тощо); врешті за авторством, за тим, чи автор є носієм усної традиції (а це одразу видно), чи професійний художник, чи інтелектуал, чи малоосвічена людина); за мовою (україномовні, російськомовні, англійськомовні); за риторикою (слогани-заклики, слогани-оцінки, слогани-мотиватори, листівки, повідомлення, оголошення, дитячі малюнки, політичні карикатури, інтернет-меми, патріотична поезія, сатирична поезія, пародії на пісні та вірші, шевченкіана, вірші Франка, Симоненка та ін. поетів, цитати видатних людей, перефрази, зокрема й мультиків, казок, народних пісень, коломийок). Могли б бути й такі рубрики: вербальні, вербально-візуальні, лише візуальні тексти; плакати, які відображають риторику Майдану, зміст та мету боротьби, завдання і спосіб їх досягнення; вірші, які зображають події Революції гідності, вірші, які хоч були написані раніше, незалежно від подій 2013—14 рр., але висіли на Майдані, виконувались на сцені, щоб підняти патріотичний дух; вірші, присвячені героям Майдану; вірші, пісні, коляди, відео, меми, фотожаби, що поширювались в Інтернеті, тобто — інтернет-фольклор, анонімна творчість поетів та музикантів; переспіви Т. Шевченка тощо. Усе це — завдання майбутнього, як і створення єдиного архіву, де були б зосереджені всі наявні артефакти, пов'язані з Революцією Гідності.

Мандруючи просторами Інтернету, я несподівано виявила цікавий матеріал, що розкриває механізм творення вербальних текстів (плакатів, транспарантів та наліпок) на Майдані. 13 січня 2014 р. на сторінці історика, директора Науково-дослідного інституту козацтва Тараса Чухліба у «Фейсбук» було опубліковане «Звернення від козаків 4-го козацького реду Майдану» з таким проханням: «Увага! Конкурс «Створи козацьке гасло для Майдану!» Шановне фейсбучне товариство! Оголошується конкурс на найкраще гасло «козацького спрямування» для потреб Майдану! Можна використовувати творчість класиків, або видумувати щось своє на зразок: «ЄВРОМАЙДАН — СУЧАСНА СІЧ!». Для прикладу також подаємо крилату фразу Миколи Гоголя:

«Так вот она Сечь! Вот то гнездо, откуда вылетают все те гордые и крепкие, как львы! Вот откуда разливается воля и казачество на всю Україну! Н.В. Гоголь». Переможці будуть нагороджені, а їхні пропозиції використані у плакатах, «банерах», «наліпках», «наклейках» на Майдані. Чекаємо на креатив! Слава Україні! Слава козацтву!».

Користувачі сторінки відгукнулись на це прохання вченого. Зокрема, свої слогани запропонувала Анфіса Букреєва-Стефко. Серед них цікаві:

«Євромайдан — палке серце вільної України!»

«Ой Майданом Січ гуде — тут народний суд іде»

«А скажи-но, скурвий сину, за що продав ти БАТЬКІВЩИНУ?»

«Поцілуй мене у зад мій пихатий східний брат)»

Письменник Олексій Ганзенко також запропонував цілу низку власних слоганів. Ось деякі з них:

«Куди зібрався — вже надворі ніч? — До Києва — на Січ!»

«Козаче, не чекай біди — на Січ — до Києва іди!»

«Січі не було на Майдані ще зроду — Нема переводу козацькому роду!»

«Козак не беркут — птах без пір'я — Де стане — там йому й подвір'я!»

«Свободолюбна з правіків Стрічай, столиця, козаків!»

«Вставай козаче, їдь на Київ — Звільни столицю від батиїв!»

«Довго Хам не зажирує — на Майдані Січ вирує!»

Усе це — яскраве свідчення того, що Революцію Гідності творили інтелектуали, представники науки, мистецтва, творча інтелігенція.

Плакат на Майдані не був «мертвим» текстом, він жив, працював, активно комунікував із тими, хто його бачив, а реципієнти відповідно комунікували з ним. Про це свідчать численні зворотні реакції, висловлені в письмовій формі безпосередньо на плакаті. Досить навести один яскравий приклад. На барикаді на вулиці Грушевського висів надрукований на принтері вірш Мирослава Вересюка, написаний 28 жовтня 2013 р., що розпочинався словами:

*Гадаєш, ти мене образив,  
Коли бандерівцем назвав?*

По периметру аркуша (зліва, внизу, справа) нами виявлені відгуки читачів:

«Прекрасно! 2.02.014 г.»; «Молодець!!!»; «Чудово!!!»

Написи зроблені чорним маркером (1) та звичайною авторучкою.

Отже плакати мотивували, піднімали дух, наставляли, утверджували в патріотичних поглядах, виховували, спрямовували думки та енергію в потрібне русло, їх читали, на них реагували навіть письмово. Про те, як обходила Майдан зі своїми знайомими і разом з ними читала плакати та різні написи, розповідає вже згадувана Марія Абрамова: «Ми потім обійшли до Будинку профспілок [...]. Потім читали, там цікаві були написи: «Проффесор», «наколоти апельсини», жарти досить цікаві. [...]. Там іще була «йолка». Ну було, було що дивитися» [5, с. 403].

Коли 16 січня 2014 р. Верховна Рада прийняла т. зв. «диктаторські закони», зокрема заборонила носити на Майдані каски і маски, бо, мовляв, люди не пізнавані, народ на знак спротиву наступного ж дня поприходив у найрізноманітніших «касках»: касструлях, чайниках, пластмасових тазиках і відрах, з різними написами. Це був своєрідний флешмоб, який у 2013—2015 рр. став дуже популярною формою протесту серед молоді. Такий я спостерігала на Майдані 1 чи 8 грудня, коли студенти колоною з віниками, шітками, совками, швабрами та відрами йшли на Банкову «вимітати нечисть з АП».

Важливим елементом фольклорного дискурсу Євромайдану було революційне графіті.

Ми вже говорили вище про написи на плакатах і прапорцях, автографи учасників революції, їхні думки чи побажання. Деколи вони містили цілісні словесні формули. Особливо характерними були національні прапори з численними написами, які висіли на «йолці», на барикадах і на наметах. Їх привозили протестувальники з різних міст України, але й ті, що перебували на Майдані, намагалися засвідчити таким чином своє представництво від того чи іншого населеного пункту, тож в результаті важко було з'ясувати, звідки саме був привезений прапор.

Багато написів повідомляли, що різні міста і села (обласні та районні центри) за ЄС, або за Європейську Україну, разом з Києвом, разом з Майданом та ін. Те ж саме — від різних вузів Києва та ін. міст. На стіні Будинку профспілок висіли кілька великих листків картону, обрамлених жовтою рамкою, зі скотчу чи ізоляційної стрічки. На них були десятки написів, зроблених різними людьми, різ-

ними почерками і засобами — чорним, зеленим, синім, фіолетовим, бордовим, коричневим маркерами, олівцями, товсто і тонко, друкованим і писаним шрифтом, зроблені раніше (вицвілі) та надписані поверх попередніх, упоперек і поздовж, малими і великими літерами. Після 22 січня стіни будівлі НАН на Грушевського, 4, де була крайня барикада, були обписані переважно цитатами із «Заповіту» та «Кавказу» Т. Шевченка, закличками: «Перемога або смерть», побажаннями смерті Януковичу та беркутівцям.

Взагалі елемент прогностичної магії був дуже сильним на Майдані. Уже в перші дні революції з'явився на «йолці» «Заповіт Януковича» та цілий ряд траурних табличок на кшталт: «Тут буде спочивати», у кожній з яких названі були, президент, прем'єр-міністр, уряд, Верховна Рада тощо, а біля КМДА — символічна могила режиму Януковича з траурними вінками, надгробком та відповідними написами. Не лише в час революції, але й особливо на початку війни з'явилися численні надгробки В. Путіна та В. Януковича, відбувались пародійні похорони ДНР та ЛНР, одіозних політичних постатей та режимів. Усе це також потребує окремого дослідження.

**Висновки.** Фольклорний дискурс Євромайдану — це не локалізована традиція, це весь фольклорний та фольклоризований авторський пісенно-віршовий пласт, що сформувався в період 2013—2015 рр., що існував на всій території України та в Інтернет-просторі, в засобах масової інформації (радіо, телебачення, газети). Тому що поштовхом для його виникнення стали події революції та початок російсько-української війни. Тобто фольклор Майдану — це все те, що породив Майдан. А сюди належать: пісні, вірші, відеокліпи, авторські пісні, цитати видатних людей, що поширювались як мему, анекдоти, жарти, дотепи, фотожаби, плакати, дитячі малюнки, слогани, пародії, переспіви Шевченка, білборди, банери, обереги, позивні, неологізми (інвективи, обсценна лексика), ритуали (пародійні похорони Януковича й Путіна), поминальні практики, імпровізовані поминальні комплекси, флешмоби, дитячі ігри, спогади очевидців, авторська та анонімна творчість самих протестувальників, листівки, революційні графіті на колонах і стінах будинків, написи на прапорах, на щитах, на обличчях, на

футболках, на касках, сувеніри (золотий унітаз, золотий батон, килимки з портретом Януковича), пости у соцмережах, щоденникові записи, коломийки та дошкульні пісні про москалів, часто низькопробні, шароварні, брутальні, розраховані на «вату», масові акції й врешті-решт знаменитий хіт про Путіна, створений харківськими фанатами на основі футбольної кричалки «Путін хелло!» etc, etc. Якщо проігнорувати ці явища, то вивчення фольклорного дискурсу Євромайдану буде неповним. Тож усе, що дала Революція Гідності може стати окремим напрямком наукових досліджень сучасної української фольклористики.

1. *Небесна сотня: антологія майданівських віршів.* Упорядкув., передмова Л. Воронюк. Чернівці: Букрек, 2014. 392 с.
2. Орлова Ю. *111 днів Майдана. Записки киевлянки.* Київ: Дуліби, 2014. 143 с.
3. Надія Трач. «Разом — сила!»: *Риторика українського спротиву. Соціолінгвістичні есеї.* Київ: Кліо, 2015. 144 с.
4. *Майдан від першої особи. Мистецтво на барикадах.* Упоряд. Тетяна Ковтунович, Тетяна Привалко; Укр. ін-т нац. пам'яті. Вип. 2. Київ: К.І.С., 2016. 304 с.
5. *Майдан. Пряма мова.* Кн. 1. Розшифр., упоряд. та прим. О.Ю. Чебанюк та О.Ю. Ковальової. Київ: Національний музей Революції Гідності, 2019. 448 с.
6. Захарова А. *Плоды творчества Евромайдана (анекдоты, фантики, песни). Сегодня.* 2013. 28 грудня. URL: <https://www.segodnya.ua/ukraine/plody-tvorchestva-evromaydana-anekdoty-fantiki-i-pesni-485740.html>; <https://ukraine.segodnya.ua/ukraine/plody-tvorchestva-evromaydana-anekdoty-fantiki-i-pesni-485740.html>
7. Горішня Г.М. *Поетія Майдану у дискурсі української революційної поезії ХХ—ХХІ століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01.* Тернопільський нац. пед. Ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2018. 20 с.
8. Єфремов С.О. *Щоденники. 1923—1929.* Київ: «Газета «Рада», 1997. 848 с.
9. *Український політичний фольклор.* Упорядкув., передмова, коментарі Є.М. Пащенко. Київ: Видавець Микола Дмитренко, 2008. 100 с.
10. *Усна політична і еротична творчість (у записках 1920—1940 рр.).* Упоряд. Євген Пащенко. Київ: ФОП Маслаков, 2017. 272 с.
11. Борисенко В.К. *Свіча пам'яті: усна історія про геноцид українців у 1932—1933 роках.* Київ: Стилос, 2007. С. 66—69.
12. Остап Вишня. «Думи мої, думи мої» (Щоденникові записи). *Гальченко С.А. Історія тексту. Джерелоз-*

навчі і текстологічні аспекти творчості П.Г. Тичини, В.М. Сосюри та Остапа Вишні. Київ: Наукова думка, 2014. С. 611—612.

## REFERENCES

- Voronyuk, L. (Ed). (2014). *Heavenly Hundred: an Anthology of Maidan Poems*. Chernivtsi: Bukrek [in Ukrainian].
- Orlova, Yu. (2014). *111 days of the Maidan. Notes of a Kyiv-woman*. Kyiv: Duliby [in Russian].
- Trach, N. (2015). «*Together is power!*»: *Rhetoric of Ukrainian Resistance. Sociolinguistic essays*. Kyiv: Clio Publishing House [in Ukrainian].
- Kovtunovich, T. & Pryvalko, T. (Eds.). (2016). *Maidan in the first person. Art on barricades (Issue 2)*. Kyiv [in Ukrainian].
- Chebanyuk, O. & Kovaleva, O. (Eds.). (2019). *Maidan. Direct Speech (Book 1)*. Kyiv: National Museum of the Revolution of Dignity [in Ukrainian].
- Zakharova, A. (2013). *The Fruits of Euromaidan's Work (Anecdotes, Wrappers, Songs)*. Retrieved from: <https://ukraine.segodnya.ua/ukraine/plody-tvorchestva-evromaydana-anekdoty-fantiki-i-pesni-485740.html> [in Russian].
- Horishnya, G.M. (2018). *Poetry of the Maidan in the Ukrainian Revolutionary Poetry Discourse of the XX—XXI century*. (Dr. philology diss. abstr.). Ternopil [in Ukrainian].
- Efremov, S.O. (1997). *Diaries. 1923—1929*. Kyiv [in Ukrainian].
- Pashchenko, E. (Ed.) (2008). *Ukrainian Political Folklore*. Kyiv [in Ukrainian].
- Pashchenko, E. (Ed.) (2017). *Oral Political and Erotic Art (in the records of 1920—1940)*. Kyiv [in Ukrainian].
- Borysenko, V. (2007). *Memory Candle: an Oral Story about the Genocide of Ukrainians in 1932—1933* (Pp. 66—69). Kyiv: Stylos [in Ukrainian].
- Vyshnya, Ostop. (2014). «*My thoughts, my thoughts*» (Diary notations). In *Galchenko, S.A. History of the Text. Source Studies and Textological Aspects of the Tychnya's, Sosyura's, Ostop Vyshnya's works* (Pp. 611—612). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].